

KİTAP TANITIMLARI / BOOK REVIEWS

Hız. İbrahim'e Anakronik Bakış ya da Dinsel Şiddetin Kolonyal İnşası

Troels NORAGER, "Taking Leave of Abraham: An Essay on Religion and Democracy", Aarhus University Press, 2008, p. 258.

2005 yılında Danimarkalı yazar Kare Bluitgen'in, Hz. Muhammed'in hayatı hakkında kaleme aldığı kitabında Hz. Muhammed'in resmini çizerek bir çizer bulamadığından yakınması karşısında, Danimarka'da 2007'nin Aralık ayında çıkan *Jylland-Posten* adlı gazetenin editörü, bu durumun ifade özgürlüğüne aykırı bir tür sansür olduğunu belirtti ve ifade özgürlüğü hakkını savunma ve sansürü eleştirme adına Peygambere hakaret içeren bir karikatürün yayınlanmasını sağladı. Aslında bu durum, Hz. Muhammed'in sansürün eleştirisi için kurban seçilmesi biçiminde okunabileceği gibi, tersine sansür bahane edilerek Hz. Muhammed'e ve İslam dinine yönelik bir saldırı niyeti olarak da anlaşılabilir. Danimarka'da yaşanan karikatür krizinin kimi çevrelerde II. Dünya savaşından sonraki en önemli siyasi fenomen olarak değerlendirilmesi abartılı olsa da, meselenin özellikle Batıda algılanışı açısından önemine işaret eder. Hz. Muhammed'e yönelik hakaret içeren karikatürle birlikte uluslar arası çapta patlak veren bu kriz, Batı'da, din-demokrasi ilişkisi, dinin kamusal alandaki rolü, ifade özgürlüğünün sınırları ve kutsal değerler arasındaki münasebet gibi çeşitli konular hakkında yeni bir tartışma zemininin oluşmasında büyük rol oynamıştır. Özellikle bu durum, Euro-Islam olarak adlandırılan Avrupadaki Müslüman varlığıyla ilgili olarak, tarih boyunca genel anlamda tek dinli bir yapı olarak görünen

Avrupa'nın Müslüman nüfusun Avrupa'daki varlığı karşısında nasıl bir sınav vereceğiyle de ilgilidir. Kimi Batılı entellektüeller karikatür krizinin dinlerin nasıl çatıştığına dair bir örnek olduğunu vurgularken, diğer bazıları ifade özgürlüğünün sınırsız olamayacağına dolayısıyla kutsal değerlere saygılı olmak gerektiğine işaret etmektedir.

11 Eylül saldırısı ve daha sonra Danimarka'da yayınlanan karikatür üzerine İslam ülkelerinde Danimarka mallarını boykot etme ve bayrak yakma gibi protesto eylemleri, İslamiyet'in şiddet içeren bir din olduğu hususundaki Batılı algının yeniden üretilmesinde araç olarak kullanıldı. Danimarkalı Troels Norager'in bu sürecin bir ürünü olan *Taking Leave of Abraham: An Essay on Religion and Democracy* adlı eserinde özellikle Hz. İbrahim'in Tanrı'nın buyruğuna itaat ederek, oğlu İshakı kurban etmeye hazır oluşu bağlamında siyaset felsefesi ve din felsefesini birbiriyle ilişki içine sokmaya ve bu ilişki çerçevesinde din-demokrasi ilişkisini tartışmaya çalışır. O, çağdaş toplumda dinin ve kamusal teolojinin rolünü ve işlevini doğru bir biçimde anlamak üzere siyaset felsefesini teolojik düşünümle bütünleştirir. Yazarın temel amaçlarından biri, İshak'ın kurban edilmesi olayının, bir şiddet hatta bir terör hikâyesi olarak okunması gerektiğini göstermektir. Aslında söz konusu dini anlatının din ve şiddet ilişkisini göstermeye çalışanlar için bir referans kaynağı olması münferit bir durum değildir. Örneğin Ivan Strenski de, *Why Politics can't Be Freed From Religion* adlı eserinde "dinsel" terör olaylarını kitabındaki bir bölümde Kur'andaki İsmail'in kurbanı meselesi çerçevesinde tartışır. Strenski'nin çalışmasında Ramazan bayramı ile Kurban bayramının birbirine karıştırılması ise oldukça tuhaftır.

Klasik sekülerleşme teorilerini eleştiren Berger gibi sosyologlara karşı dinin sekülerleşmesini savunan Norager, kültürel anlamda evrimci bir bakış açısı geliştirir. Bu bakış açısına göre, İbrahim, modern insana ve demokratik kurumlar için örnek olamayacak kadar arkaik bir örnektir ve modern insanlığı İbrahim'den ayırt eden 'epistemik koşullar' artık farklılaşmıştır ve bu günün dünyası, kültürel evrimin bir parçasıdır. Modern Hıristiyan bilinç, dinden bir sapma değil, Hıristiyan öğretisi ve inancının tedrici bir biçimde arınmasının bir ürünüdür. Yazar,

sekülerleşme sürecinde dinin sadece bir “görüş” meselesinden ibaret olduğunu ancak, bunun manevi yaşantının zenginleşmesi için yeni imkânlar açtığını ifade eder. Kısacası Norager, İbrahimi modern insanlıktan ayıran farklı epistemik durumdan dolayı, İbrahim'in Tanrıyla ilişkisinin arkaik ve demode olduğunu sav eder.

Norager, dine yönelik fundamentalist yönelimlerin liberal demokrasiye düşmanlık beslediği bir tedhiş dünyasında yaşadığımızı iddia eder. Buna göre, dini fundamentalizm demokratik yapıyı tehdit edecek kadar güçlüdür. Bugünkü insanlık için İbrahim'in Tanrı'nın buyruğuna koşulsuz şartsız iman etmesi, rahatsız edici bir örnek olduğu kadar problemlidir de. Çünkü artık, dini otoritenin ahlaki yükümlülükler üzerinde egemen olduğu bir dünyada yaşamamaktayız. Dolayısıyla liberal demokrasi, dini ya da diğer kapsayıcı öğretilerden bağımsızdır. Yazar özellikle Habermas'ın kariyerinin daha sonraki evresinde seküler vatandaşlarla dindar vatandaşların işbirliği içinde olabildikleri bir toplum hayalinin, yani bütün vatandaşlarının demokratik duyarlılıkları benimsediği bir toplum ülküsünün ütopyik olduğunu belirtir. Ayrıca Batılı kamusal aklın ilke ve değerlerinin dini bir temele yani Yahudi- Hıristiyan kökene dayandığı iddiası karşısında Norager, onların, bugün için dini ya da metafizik temel olabileceği anlamına gelmediğini belirtir.

Norager'e göre, sekülerleşme sürecini benimsemeyen din mensupları çağdaş kültürü Şeytani bir gücün eseri olarak görmeye eğilimlidir. Bu yüzden Hıristiyan Kiliselerine düşen görev, sekülerleşmenin temellerini ve özellikle çoğulculuğu vaaz etmek ve sekülerleşmenin dinin düşmanı değil, aksine dinin özgülleştirilmesi olduğunu anlatabilmektir. Yazara göre teokrasi ve dinin hegemonyası artık ortadan kalkmıştır ve bir daha geri gelmeyecektir. Bu yüzden, kendimizi İbrahim'in oğlunu kurban etmesinin yarattığı rahatsız edici imalardan uzak tutmalıyız. Bu, “imanın Babası” olarak kabul görülen İbrahim modelini, yani Tanrı'nın buyruğu karşısında sorgusuz sualsiz teslim olan ve bu yüzden gıpta edilmesi gereken kişilik örneğini tartışmalı hale getirir.

Norager, İbrahimi, günümüzde şiddet eylemlerine bulaşmış fanatik bir dindardan ayırt edebilir miyiz sorusunu sorar. Norager, çağdaş

bakış açısıyla bakıldığında, İbrahim'in fanatik bir dindardan farksız olduğunu belirtir. Ancak ona göre, İbrahim'in Tanrı'ya mutlak teslimiyeti, o gün için mümkün ve hatta makulken, biz modernler için artık geçerli değildir. Kierkegaard, İbrahim'in teslimiyetinde imanın çifte hareketinden bahseder. Bu çifte hareket bir taraftan İbrahim'in çok sevdiği oğlundan feragat ederken, diğer taraftan onun kendisine tekrar geri bahşedileceğine iman etmesiyle gerçekleşir. İmanın çifte hareketi kavramına siyasi liberalizm perspektifinden bakmayı dener. Buna göre, çifte iman hareketi, Tanrı'nın kurallarına uymak ve toplumun kuralları uymak arasında bir arabuluculuktur. İman şövalyesi ise, bir taraftan Tanrı krallığına ya da uhrevi âleme diğer taraftan ise Sezar'ın krallığına yani dünyevi âleme olan eş-bağlılığı anlamında çifte vatandaşlığından kaynaklanan duygusal ve kognitif dengesizlikleri dengeleyen bir kişidir. Çifte iman hareketinin bu yorumuna göre, her inanan, Tanrıyla kendi iman ilişkisini dünyevi meselelerle kombine ederek bir çözüm bulmalı. Bu ise, imanın ahlak ya da siyasetten daha üstün olduğu anlamına gelmez. İmanın gerçek işlevi ve amacı, ebedi ve manevi bakış açısını se-küler ve dünyevi konularla ilişkili hale getirmektir. Ancak ona göre, Kierkegaard, imanın çifte hareketini anlatırken, kendine güzel bir örnek seçmemiştir, zira Hıristiyanlığın toplumla olan çifte ilişkisini anlayabilmek için İbrahim'in İshakı kurbanı hikâyesine ihtiyaç yoktur.

Yazar bu noktada oldukça iddialı bir sıçrama yapar. Ona göre, tıpkı İbrahim gibi, İbrahim'in temsil ettiği radikal monoteizm de, siyasi ve ahlaki düzenle çatışabilir. Berdyaev'i referans alarak yazar, monoteizmin siyasi bir fikir olduğunu ve monarşik bir kral biçiminde Tanrı'yı kavramalarının din-demokrasi ilişkisi açısından önemli olduğunu belirtir. Buna göre Berdyaev, Hıristiyanlığın üç İbrahimi dinin özelliği olan geleneksel monoteizmden uzaklaşması gerektiğini belirtir. Ona göre, Hıristiyanlık, insan-merkezlidir ve Tanrı'ya imandan çok insana imana yer verir. Bu yüzden İslam ve Yahudiliğin soyut monoteizmden ayrılır ve monarşik ya da monist bir din değildir. O, teslise dayalıdır. Hıristiyanlık, tanrısallığın ve insanlığın diyalektik birliğini sağlamış yegâne dindir.

Yazar sonuç kısmında, kitabına verdiği ismin aslında üç İbrahim'i dinin demokratik ölçülerle düşünen mensuplarına yönelik bir çağrı olduğunu belirtir. Bu, demokrasi ve insan haklarının temel ilkelerini korumaya ve onlara bağlılığa yönelik bir çağrıdır. Ona göre çağdaş Hıristiyanlık kendini İbrahimi tutsaklıktan özgürleştirmelidir. Bu eser, yazara göre, imanın Babası olarak İbrahim modelini reddeder. Onun imanı arkaik dönemlerde bir kereye mahsus olarak gerçekleşmiş olabilir, ancak bugün için geçerli değildir. Ayrıca onun imanı, İsa'nın İncil'de vaaz ettiği iman da değildir.

Kanaatimize göre, yazarın bu tartışmalı görüşlerinde göze çarpan en önemli husus, onun bazı konularda açık çelişkiler içinde olmasıdır. Örneğin, bir taraftan inandığı kültürel evrimciliğin bir gereği olarak, imanının tarihselliğinden bahsederken, diğer taraftan Hıristiyanlığın ayrıcalığı olarak gördüğü inkarnasyon ve teslis öğretilerinin ve hatta İsa'nın İncil'de vaaz ettiği imanın tarihsel değil, evrensel olduğunu ima etmektedir. Bu durum, kültürel evrimci perspektif ve sekülerleşme teorileriyle çelişmiyor mu? Eğer yazar zaten sekülerleşmenin Hıristiyanlıktaki "Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya, Sezar'ın hakkını Sezara'a verin" sözünden kaynaklandığını iddia ediyorsa, o zaman da, bu dinsel temelli siyaset algısı, liberal demokrasinin dini otoriteden azade olması gerektiği görüşüne ters düşmüyor mu? Norager'in İbrahim karşıtlığını, bir İbrahimi ya da monoteist dinler karşıtlığına dönüştürmesi ise son kertede problemlidir. Zira bununla Norager, demokratik değerlerin sadece Hıristiyan olan Batıya özgü olduğunu söylemiş olmuyor mu? Oysa demokrasinin Batı kültürüne özgü bir yetenek olduğunu varsaymak, başlı başına demokratik bilince ters düşen bir değerlendirmedir. Ayrıca diğer taraftan Batı, demokrasi sınavını henüz tam manasıyla geçememiştir. Zira en ufak bir ekonomik istikrarsızlık durumunda ya da enflasyonun yükselmesinde ırkçı partilerin oylarının arttığı bir bağlamda henüz demokrasi sınavı hakkıyla verilmiş sayılamaz. Aslında Batı bu sınavı daha yeni vermektedir. Zira Avrupa nüfusunun hızla Müslümanlaşması karşısında, azınlık fikhı gibi konularda acaba Ötekine karşı hoşgörü sınırları nereye kadar uzayacaktır? Bu henüz cevaplandırılabilmiş bir soru değildir.

Norager'in monoteizmin siyasi bir fikir olduğu ve doğası gereği demokrasiyle bağdaşamayacağı konusundaki görüşüne gelince, II. Dünya Savaşından önce Almanya'da yükselişe geçmiş olan faşizmin temsilcilerinin monoteist dinlere karşı neo-pagan diyebileceğimiz sembollerini kullanmasını hatırlatabiliriz. Belli bir din anlayışının illa ki zorunlu olarak belli bir siyasi görüşü ima etmesi gerekmez. Dini metinler kendinde bir anlam taşımaz, onları yorumlayan kişiler olmadan onlar sessizdirler. Bu bakımdan, Hitler iktidara geldiğinde onu destekleyen Protestan ilahiyatçılar da, ona karşı çıkan Protestan ilahiyatçılar da aynı metinlerden hareket etmişlerdir. "Monoteizm özünde demokrasi karşıtı ya da monarşiktir" demek, "Nietzsche'nin felsefesi özünde faşisttir" demek gibi bir şeydir.

Evrimsel bir Sekülerleşme ve dinsel hegemonya arasında insanları tercih yapmaya zorlamak, hiç de demokratik değildir. Zira sekülerleşmenin dinin özgürlüğünün garantisi olması, durumsaldır, nasıl bir sekülerlik ve nasıl bir dinden bahsettiğimize bağlıdır. Sekülerleşme bir vakadır, evrimcilik ise bir ideolojidir, daha doğrusu sekülerleşmenin ideolojik bir okumasıdır. Oysa sekülerleşmeyi açıklamanın tek yolu evrimcilik değildir. Eğer dini metinlere yönelik evrimci ve tarihselci bir bakış açısı geliştiriliyorsa, aynı bakış açısının modern kültürün kendisine de uygulanmak icap etmez mi?

İnsanların demokratik değerleri ve insan haklarını içselleştirebilmesi için, İbrahim kıssasına değer vermekten vazgeçmeleri gerekmez. İbrahim'in oğlunu kurban etmesiyle ilgili hikâyeyi okuyan ya da dinleyen Aslında İbrahim kıssasında Tanrı, insanlara bir model, bir paradigma ya da nihai bir cevap sunmuyor. Tanrı bu kıssayı anlatmakla insana sadece soru soruyor, cevabı bulmak okuyucunun ya da dinleyicinin kendisine bırakılıyor. Dolayısıyla bu kıssada ortaya konan temel sorun, varoluşsal karar krizi sorunu, karar verme durumunun doğasında bulunan paradoksalılık, anlam ve kararın ertelenmesi arasındaki ilişki meselesinin ontolojik gerçekliği bugün de geçerlidir, yarın da geçerli olmaya devam edecektir. Kaldı ki *Ku Klux Klan*, *Army of God*, *Concerned Christians*, *Hutaree* gibi pek çok Hıristiyan terör örgütünün ya da pek

çok şahsın Hıristiyanlık adına yaptıkları terör olaylarının ise neredeyse görmezlikten gelinmesi, sadece “Hıristiyan” şiddetin üzerini örtme çabası değildir, esasında sorun bundan da derindir. Batı, aslında “İslami şiddet” dediği şeyden çok daha önceleri oldukça yoğun biçimde yaşamış olan “Hıristiyan şiddetin” yarattığı anlama biçimini model alarak “İslami şiddet olaylarını” değerlendirmeye almaktadır. Bu, Doğulu dinlerle karşılaştıklarında, onların dinsel terimlerine Hıristiyan ilahiyat geleneğindeki teolojik terimler aracılığıyla anlamlar yükleyerek, onlara kolonyalist bir hermenötik uygulayan misyoner ve Batılı din tarihçilerinin yaptıklarından çok da uzak bir yere düşmez. Bu bir nevi, şiddetin kolonyal inşasıdır.

Norager şiddete karşı çıkarken, metne şiddet uygulamaktadır. Dinsel şiddet ya da terör konusu, sadece dini metinlerde yer alan bir hikâyeye dayanarak, üstelik dini metinlerin hermenötiğine dair hiçbir bilgi ve fikir sahibi olmadan ele alınamaz. Aksi takdirde dinsel şiddet ve tedhişten şikâyet ederken, paradoksal bir biçimde, metinlerin kendisine şiddet uygulamış oluruz. Dini metinler asla şiddetin referansı olmamalıdır, ancak dini metinler şiddetin nesnesi de olmamalıdır. Aslında dünyanın sorunları, sağduyu sahibi insanların ortak sorunları olarak görülmediği, biz-öteki ayrımındaki mantığa dayalı, Batılı-Doğulu, dindar-seküler gibi ayrımlara gidildiği ölçüde, hiçbir çağrı demokrasiye doğru bir çağrı olmayacaktır. Önemli olan, dünyanın sorunlarını, nereden kaynaklanırsa kaynaklansın, din, dil, ırk, etnisite ayrımı yapmadan insanlığın ortak değerlerine sahip çıkarak bir arada çözmeye çalışmaktır.

Emir Kuşcu, Yard. Doç. Dr.

İnönü Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

